

ELŐSZÓ

Jelen kötet egyfelől a 2021. október 27-28-án Budapesten a Magyarságkutató Intézet által megrendezett, *A világhódító hunok Ázsiában és Európában* című nemzetközi tudományos konferencia előadásainak anyagaiból hoz válogatást. Az Intézet egyik kiemelt kutatási területe a hun történelem, amelyről e konferencia szervezése mellett nemzetközi együttműködés, többek közt Mongóliával, is árulkodik, ahogy a Klasszika-Filológiai Kutatóközpontban folyó forráskutatás is, és az elmúlt esztendőben a szélesebb közönség számára rendezett hun kerekasztalbeszélgetés-sorozat is. A kötet később kiegészült más, meghívott szerzők hozzájárulásaival is.

A 2021-es konferenciával a Magyarságkutató Intézet célja az volt, hogy a „nyugati” és „keleti” eredményeket egyaránt felvonultassa, a nyugati és keleti forrásokra, régészeti leletekre támaszkodó szakemberek párbeszédéből új eredményeket hozzon létre. A tanulmányok változatos tudományterületeket és megközelítéseket ívelnek át, ezzel is hozzájárulva a fent említett célkitűzés, a párbeszéd s új eredmények születése megvalósításához. Klasszika-filológia, történettudomány, archeogenetika és régészet egyaránt képviseltetik magukat. A kötetet egy függelékben hozott forrásgyűjtemény teszi teljessé. A tanulmányok rávilágítanak, hogy a hunok mily nagy mértékben járultak hozzá az európai és ázsiai civilizáció fejlődéséhez, s eredményük az is, hogy segítségükkel kultúrájukat nem külön európai és ázsiai kultúráknak látja az olvasó, hanem együttes közlésükön keresztül egy eurázsiai egység bontakozik ki. A tanulmányok utalnak az etnikai, nyelvi sokszínűségekre is.

Balogh Mátyás tanulmánya a Xiongnu Birodalom első súlyos, a birodalmon belüli belső megosztottságból és a shanyu helyzete körüli hatalmi harcokból fakadó válságát (Kr. e. 50 körül) mutatja be. A harcokból vesztésként kikerülő, a *xiongnu* egy része felett gyakorló Huhanye shanyu lett az első nomád, aki a Kínának való behódolás lehetőségét fontolgatta. A kérdést vitára bocsátotta követői között, és a behódolás végül meg is történt. A tanulmány ennek a beadványnak a háttérét és a kapcsolódó kínai forrásokból származó jelentéseket

elemzi, és feltárja, hogyan alapozta meg ez a történelmi esemény a sztyeppe csoportok későbbi megtelepedését Kína határain belül.

Natsag Batbold cikke a mongóliai sziklarajzokat vizsgálja, s azokat törekszik azonosítani, amelyek a *xiongnu* korszakból származnak. Noha számos sziklarajzot fedeztek fel, ezek meghatározott időszakokhoz való hozzárendelése gyakran kihívást jelent a *xiongnu* sírokból és temetkezésekből származó hasonló műtárgyak szűkössége miatt. A sziklarajzokat olyan műtárgyakkal összehasonlítva, mint a csontedények, nyírfakéreg tárgyak és *xiongnu* sírokból származó íjvégtagok új közös attribútumokat fedezhetünk fel. Az elemzett főbb jellemzők közé tartoznak az állatok, emberi alakok és szimbólumok ábrázolása. Ez a tanulmány hozzájárul a *xiongnu* kultúra és művészet mélyebb megértéséhez, új betekintést nyújtva a közép-ázsiai sziklaművészet fejlődésébe.

Akhmed Glashev tanulmánya az alánok eredetét és a népvándorlásban betöltött szerepét, valamint a hunokhoz fűződő etnikai és kulturális kapcsolatukat tárgyalja. A szerző utal a hunokra és alánokra vonatkozó írott forrásokra és régészeti adatokra, és kitekint a szkíták, szarmaták, alánok, hunok, *xiongnu*, valamint a kaukázusi és szibériai népek és a magyar jászok DNS-ére. Az ókori források és a régészeti adatok szerint alánok és hunok már a Kr. u. első századokban éltek az Urálon túli, Kaukázusig terjedő területeken. A szerző arra a következtetésre jut, hogy nem lehetetlen, de igen nehéz elkülöníteni a Kr. u. III – V. századi késő szarmata, hun és alán emlékeket, hiszen a polikróm (*cloisonné*) stílus meglehetősen homogén kultúrájával van dolgunk az Urálon túltól Magyarorszáig elhelyezkedő területeken. Ezt bizonyítja két jelenség. A fej mesterséges deformációja elterjedt a szarmaták, alánok és hunok körében is. A szerző úgy véli, hogy a hun üstök nagy jelentőséggel bírtak a hunok számára, és kapcsolatban állnak a szkíta és szarmata üstökkel. Meggyőződése, hogy a modern Magyarország és Ausztria területén található leletek nagy jelentőséggel bírnak az európai hunok kultúrájának rekonstrukciója szempontjából. A cikk a karacsáj-balkár nyelv és kultúra alán és hun kulturális elemeit is tanulmányozza.

Fehér Bence tanulmánya azt a hipotézist járja körül, mely szerint az ókori földrajzi irodalom nem ismerte a hunokat, illetve, hogy a hunokra vonatkozó utalások, említések nem hitelesek. Dionüsziosz Periégétész, Orosius, Sztrabón és Plinius, Ptolemaiosz Marinosz, Titianosz Maész szöveghelyeit vizsgálja, az

elírásokat azonosítja, s felhívja a figyelmet arra is, hogy az említések hiányának oka lehet az is, hogy más, archaizáló népnév jelöli őket.

John D. Niles cikkében kifejti, hogy a koraközépkori nyugatra gyakorolt hun hatást újra kell értékelni a régészetből és a kapcsolódó területekről származó jelenlegi bizonyítékok fényében. A Hun Birodalom többnemzetiségű konföderációjának hatására a nyugati katonai elit átvette a sztyeppe kultúra jellegzetes elemeit. Ezen elemek közé tartoztak a gazdagon berendezett halomsírok; a loáldozat szokása; polikróm aranygránát stílusban kialakított értékes tárgyak felsorakoztatása és merészen stilizált állatalakos minták, amelyek Közép- és Belső-Ázsia művészetéből származnak. A kelet-angliai Sutton Hoo-i sírmező és Childeric, a Meroving-dinasztia alapítójának sírja két olyan példa, melyeknek több eurázsiai analógiája is van. A hun eredetű személynevek tanúsága is jelentős nyugati hun névtani örökségre utal; míg a frank eredetű, koraközépkori beszámolókat, amelyek az emberek pontikus/dunai hovatartozásáról árulkodnak, sem szabad fantáziának tekinteni. A régészeti, művészettörténeti, névtani és történettudományi bizonyítékok arra utalnak, hogy az Attila korabeli Hun Birodalom csatornát biztosított azoknak a kulturális hatásoknak, amelyek átformáló hatást gyakoroltak nyugaton, különösen a formáció élén álló katonai elit körében.

Sárközy Miklós cikke megvizsgálja a keleti hunok és az iráni világ kapcsolatrendszerét, a keleti hunok és Irán kapcsolatának kutatástörténetét, elsődleges írott forrásaikat és a nemzetközi szakirodalom főbb irányvonalait, az iráni hunokkal kapcsolatos tudományos narratívákat, a témával kapcsolatos kutatómódszertani kérdéseket, bizonytalanságokat és a problémák lehetséges megoldásait. Mindezek mellett igyekszik az iráni hunok (keleti hunok) iráni mítoszait, a vélhetően nem homogén etnikai-nyelvi kérdéseiket és a hunok Irán történelmében játszott szerepét is valamelyest megvilágítani.

Sólyom Márk munkája az egyetlen név szerint is ismert késő ókori sztyeppe uralkodónő, a szabir hun Bóá *regissa* életének eseményeit és a szászánida perzsák hun szövetségesei elleni harcait tárja fel négy középkori görög forrás, Ióannés Malalas *Világkrónikája*, Ióannés Nikiu püspök *Krónikája*, Theophanés Confessor *Világkrónikája*, illetve Kedrénos *Compendium Historiarum* műve alapján. A szabir nép történetének rövid áttekintése és a fejedelemszönyv éle-

tének tárgyalása után Bóá regissának és az erőskezű szkíta uralkodónők archeotípusának, a masszagéta Tomürisznek az összehasonlítása következik.

Török Tibor tanulmánya archeogenetikai adatok alapján az európai és ázsiai hunok (*xiongnuk*) kapcsolatát vizsgálja. A mongóliai *xiongnukról* a korábbi kutatások genom szinten kimutatták, genetikailag heterogének voltak, a vaskori ázsiai szkíták és a Slab-Grave-kultúra keveredésére vezethetők vissza, melyhez a késő *xiongnu* korszakban szarmata és kínai keveredés társult. Az európai hunokról is egyre gyűlnek a genom adatok, az eddig ismert *xiongnu* korszakot követő hun kori genomok eloszlása jól megfelel a *xiongnu* genomok eloszlásának. Emellett a hun kori genomok 80%-a ugyanabba a Q és R1a-Z93 Y-kromoszómás haplocsoportba tartozott, ami a *xiongnukra* is jellemző volt. Az eddigi genetikai adatok az európai hunok *xiongnu* eredetét támogatják.

A kötetet **Fehér Bence** Függelékje zárja, mely a cikkében feldolgozott szöveghelyeket hozza.